

PUŠAČKE NAVIKE ZAGREBAČKIH SREDNJOŠKOLACA

Slavko Sakoman

Klinička bolnica "Sestre milosrdnice", Zagreb

Marina Kuzman

Hrvatski zavod za javno zdravstvo, Zagreb

Vlado Šakić

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

UDK 316.644-053.6:178.7

178.7-053.6

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 26. 5. 1997.

Provedeno je istraživanje na reprezentativnom uzorku učenika prvih razreda srednjih škola u Zagrebu (N 958), prosječne životne dobi od 15,6 godina. Anketnim upitnikom (1995. god.) ispitana je raširenost pušačke navike, stavovi srednjoškolaca prema pušenju kao i mogući utjecaj načina na koji provode slobodno vrijeme na prihvaćanje pušenja duhana. Rezultati su pokazali da je u posljednjih mjesec dana svaki dan pušilo jednu ili više cigareta 24,5 % ispitanika. Njihovi roditelji su pušači u približno 60% slučajeva (očevi 63%, majke 52%), ali pušačko ponašanje unutar obitelji nije značajno povezano s pušačkim ponašanjem mladih. Učenici koji slabije uče ili odabiru vrstu škole koja ne ukazuje na njihovu orijentaciju da naprave školsku karijeru, a osobito oni koji izostaju s nastave, znatno češće i više puše i ranije počinju pušiti. Ispitanici koji su u slobodno vrijeme orijentirani na TV, izlaženje "van", igranje na "automate" i vožnju motorom pod znatno su većim rizikom prihvaćanja pušačke navike, dok su pod manjim rizikom oni koji bolje uče, bave se sportom, čitaju knjige ili imaju neke druge hobije. Potrebno je znatno unaprijediti kvalitetu školskih preventivnih programa kao i organizirati niz društvenih mjera kojima će se štiti interesi i zdravlje mladeži.

1. UVOD

Još je 1975. Svjetska zdravstvena organizacija (WHO, 1975) iznijela stajalište da je pušenje duhana najvažniji pojedinačni faktor oštećivanja zdravlja ljudi u svijetu te da bi se smanjenjem pušenja dao veliki, ako ne i najveći, doprinos prevenciji mnogih bolesti (US-DHHS, 1987). U civiliziranom svijetu pušenje se širi od 15. stoljeća. Dok je dio najrazvijenijih zemalja svijeta posljednjih desetljeća, ulažući golemu sredstva u preventivne kampanje, uspio donekle reducirati broj pušača, u mnogim nerazvijenim i zemljama u razvoju u

porastu je uporaba duhana (US-DHHS, 1993). Još prije samo nekoliko desetljeća pušenje je bilo odlika muškaraca, a danas ima zemalja u kojima se broj pušača u odnosu na spol gotovo izjednačio (Maisto i sur., 1995).

Nakon što je počela gubiti bitku s odraslim muškarcima duhanska je industrija, ulažući golema novčana sredstva u promidžbu pušenja, usmjerila svoje poruke prema ženama, a u posljednje vrijeme sve više i prema mladima (Pierce i sur., 1991). Ipak nije jednostavno objasniti zbog čega toliki postotak tinejdžera započinje s pušenjem cigareta unatoč spoznaji o rizičnosti pušačkog ponašanja. U nastojanju da se poboljša učinkovitost pristupa prevenciji tog teškog javno-zdravstvenog problema i nakon što se spoznalo da tradicionalni pristup, koji je u edukaciji naglašavao zdravstvene posljedice pušenja, ne daje rezultate (Thompson, 1978), mnogim se istraživanjima nastojalo dobiti odgovor na dva pitanja: što sve utječe na inicijaciju pušačkog ponašanja i zbog kojih dodatnih razloga dio ispitanika nastavlja s razvojem ovisnosti o pušenju?

Razvoj pušačke navike moguće je povezati s brojnim individualnim karakteristikama kao što su socijalne vještine (Biglan i sur., 1985), samokontrola (Gilchrist i sur., 1986), samoefikasnost i socijalna kompetentnost (Pentz, 1985), generalna osobna kompetentnost (Botvin i sur., 1984) te s nizom ostalih kao što su želja za smanjenjem stresa, uzbuđenje radi preuzimanja rizika, dosada, potreba za prihvaćenošću od drugih, želja za neovisnošću, nezrelost (Smith and Caldwell, 1989; Gordon, 1986; Mosbach and Leventhal, 1988). Temeljem tako dobivenih spoznaja razvija se posve drukčiji pristup prevenciji pušenja duhana, kojim se nastoji istodobno djelovati na pojedinca (pomoć u učenju životnih i socijalnih vještina i njegovanju samopoštovanja), na obitelj i školu te na širu društvenu zajednicu, osobito na kontrolu medija i oglašavanja pušenja duhana te na poreznu politiku i zakonsku regulativu, kojom se nastoji cigarete učiniti što manje prihvatljivim i dostupnim za mlade (Roper, 1991).

Mnoga su istraživanja pokazala značajnu povezanost između pušenja vršnjaka i stavova spram pušenja (odobravajući stavovi, isticanje pušenja kao ugođe, minoriziranje utjecaja pušenja na zdravlje) s pušenjem adolescenata (McKirnan and Johnson, 1986; Pirie i sur., 1988; Lo i sur., 1993). Također su se značajnim za započinjanje i nastavljanje pušenja pokazali pušenje roditelja ili rođaka.

Dakle utjecaj socijalne okoline (vršnjaka, obitelji, škole i šire zajednice) te individualnih karakteristika i vještina imaju značajnu ulogu u započinjanju i nastavljanju pušenja kod adolescenata.

U duhanu se nalazi nikotin, droga za koju je ustanovljeno da u razmjerno kratko vrijeme može izazvati stanje ovisnosti (Blum, 1984; Huges i sur., 1987; Jones, 1987; Miller i sur., 1991). Upravo zbog te činjenice nije bilo teško – uz vještu promidžbu vrlo bogate duhanske industrije i potporu političkog establišmenta zainteresiranog za punjenje državnog proračuna u zemljama u razvoju i tranziciji, opterećenim brojnim drugim, uvijek važnijim problemima – prihvatiti i dopustiti prekomjerno povećanje pojavnosti pušenja pod krinkom čovjeko-

va slobodnog izbora da to čini ili ne. Štoviše, pušenje se podržava kao izraz mogućnosti pojedinca da, među ostalim, uživa i u blagodatima potrošačkog društva. U stvarnosti se zapravo radi o još jednom načinu na koji se pučanstvo, neupućeno zbog loše prevencije i "prisiljeno" na slabu kvalitetu života, podržavalo u tom tipu ponašanja radi materijalnog iskorištavanja. To je razlogom zbog kojeg institucije i pojedinci, stručnjaci u takvim zajednicama, imaju vrlo slabu potporu države u realizaciji svojih nastojanja da unaprijede preventivne programe ciljane na smanjenje potrošnje duhana. Sredstva za takve projekte mahom su vrlo ograničena, a u odnosu na sredstva koja za promidžbu pušenja izdvajaju duhanske kompanije, neusporedivo mala. Uzimajući u obzir goleme štetne posljedice (ekonomske, zdravstvene, ekološke, zakonske, etičke i druge) koje zbog pušenja trpi zajednica, nužno se nameće potreba da se znanstveno utemeljenim istraživanjima, osobito nakon što je i u Hrvatskoj s državnog vrha pokrenuta kampanja protiv pušenja, prakticira pristup prevenciji uz puno uvažavanje našeg socio-kulturnog konteksta. Istraživanje pojavnosti i karakteristika pušenja ima višestruke implikacije na procjenu kvalitete zdravlja, a time i kvalitete zdravstvene zaštite stanovništva. Praćenjem pojavnosti pušačkih navika adolescenata evaluira se učinkovitost školskih preventivnih programa suzbijanja svih vrsta ovisnosti. Kvalitetni antipušački programi integrirani u programe zaštite i unapređenja zdravlja (afirmacija zdravih stilova življenja) imaju pozitivan odraz na smanjenje interesa za uzimanjem ilegalnih droga (Tobler, 1986).

Prema odrednicama Nacionalne strategije suzbijanja ovisnosti u RH (koju je prihvatio Sabor), u programima primarne prevencije suzbijanje se pušenja duhana u mladih organizirano provodi zajedno s programom suzbijanja ostalih ovisnosti (alkohol, droga). Odbacujući klasičan medicinski model prevencije ovisnosti, u naš školski sustav, u odgojno-obrazovni program hrvatskih škola nastoji se integrirati suvremeni "Social influence" odnosno "Life Skills Model of Drug education" (Buisman, 1995).

Budući da modele prevencije razvijene u zapadnoeuropskim državama nije moguće jednostavno preslikati u naš kontekst, već ih je potrebno prilagoditi našim specifičnostima, ovo istraživanje upravo i treba odgovoriti toj potrebi. U odgovoru na pitanje što našim tinejdžerima ponuditi "umjesto" pušenja, nastojali smo ponajprije ustanoviti moguću povezanost pušačkih navika petnaestogodišnjaka s načinom na koji provode slobodno vrijeme, da bismo od niza mogućnosti u odgojnom procesu nastavnica i roditeljima mogli sugerirati ona rješenja koja su mladi svojim odgovorima u anketi najrjeđe povezali s prihvaćanjem pušačke navike.

2. PROBLEM

2.1. Ustanoviti pojavnost pušačkih navika učenika prvih razreda srednjih škola u Zagrebu, rođenih 1979. i 1980. godine.

2.2. Ustanoviti odnos između pušačkih navika, stavova prema pušenju i procjene pojavnosti pušenja kod vršnjaka-prijatelja, s jedne strane, i nekih osobnih karakteristika, načina provođenja slobodnog vremena, pušačkih navika roditelja te vrstom srednje škole koju pohađaju, s druge.

3. METODOLOGIJA

3.1. Ispitanici

Ispitivanje je provedeno na reprezentativnom 9%-tnom uzorku prvih razreda srednjih škola na području grada Zagreba. Uzorkom je obuhvaćeno ukupno 953 ispitanika (494 muških i 454 ženskih), prosječne životne dobi $M = 15,6$ godina ($SD = 0,02$), i to 261 učenik gimnazije, 447 učenika četverogodišnje stručne škole i 244 učenika trogodišnje stručne škole.

3.2. Instrument

Upitnik, koji se uz podatke o spolu i godini rođenja sastoji od ukupno 16 pitanja sastavni je dio upitnika koji su zajednički izradili eksperti za epidemiologiju ovisnosti u okviru pokrenutog zajedničkog europskog projekta pri Vijeću Evrope (Council of Europe – Pompidou Group). Pitanja u upitniku bila su tipa višestrukog izbora ili otvorenog tipa, a odnosila su se na pušačke navike, stavove prema pušenju, pušačke navike roditelja i vršnjaka, način provođenja slobodnog vremena i sl.

3.3. Prikupljanje podataka

Anketiranje je provedeno 1995. i bilo je anonimno. Provedeno je grupno, tj. odjednom za čitav razred, uz prisutnost nekog od stručnih suradnika ili nastavnika škole, koji su prije samog anketiranja djeci pojasnili način popunjavanja upitnika i motivirali ih za što bolju i iskreniju suradnju.

3.4. Definicija skupova varijabli

Najvažnija kriterijska varijabla bila je učestalost pušenja cigareta ukupno do sada i u zadnjih mjesec dana. Zatim slijede varijable dob započinjanja pušenja, stavovi prema pušenju i procjena pušačkih navika prijatelja.

Prediktorne varijable razvrstane su u 4 podkategorije: osobne karakteristike ispitanika (spol, uspjeh u školi, izostajanje s nastave), neka obilježja njihove obitelji (pušačke navike roditelja, obrazovna razina roditelja), način provođenja slobodnog vremena te vrsta škole koju pohađaju.

4. REZULTATI

4.1. Pušačke navike adolescenata

U tablici 1 prikazane su pušačke navike adolescenata s obzirom na različita vremenska razdoblja.

Tablica 1

Pušačke navike adolescenata s obzirom na vremenska razdoblja.

Vremensko razdoblje		Broj popušenih cigareta				
Ukupno do sada (N= 943)	n	0	1-2	3-19	20 i više	
	%	278	155	207	303	
		29,5	16,4	21,9	32,1	
Zadnjih 30 dana (N= 946)	n	Uopće ne	Manje od 1 tjedno	Manje od 1 dnevno	1-10 dnevno	Više od 10 dnevno
	%	634	50	31	142	89
		67,0	5,3	3,3	15,0	9,4

Iz tablice 1 slijedi da približno trećina adolescenata nije kušala pušenje, daljnjih 16,4% ih je tek kušalo, 21,9% više puta kušalo, a približno trećina puši češće od običnog kušanja. U tablici 2 prikazani su rezultati koji otkrivaju početke pušačkih navika u adolescenata.

Tablica 2

Počeci pušačkih navika u adolescenata

Čestina pušenja		Početak pušenja						
		Nikada	11 g. ili manje	12 g.	13 g.	14 g.	15 g.	16 g.
Prva cigareta (N=914)	n	285	173	106	137	155	49	9
	%	31,2	18,9	11,6	15,0	17,0	5,4	1,0
Svakodnevno pušenje (N=911)	n	626	23	38	64	97	50	13
	%	68,7	2,5	4,2	7,0	10,6	5,5	1,4

Iz tablice 2 vidljivo je da osim trećine adolescenata koji nikada nisu probali cigarete, najveći ih je broj prvu cigaretu popušio između jedanaeste i četrnaeste godine. Svakodnevno pušenje, međutim, učestalije je u kasnijim adolescentskim godinama.

4.2. Stavovi prema pušenju

Stavovi adolescenata prema pušenju analizirani su na temelju njihova odobravanja/neodobravanja povremenog pušenja ili pušenja više od 10 cigareta dne-

vno (tablica 3a), procjene rizika koje pušenje ima za zdravlje pušača (tablica 3b) te epidemiološke procjene pušenja u adolescenata (tablica 3c).

Tablica 3a
Odobranje/neodobranje pušenja

ČESTINA PUŠENJA		Odobravam	Ne odobravam	Izrazito ne odobravam
Povremeno pušenje (N=806)	n	615	154	37
	%	76,3	19,1	4,6
Više od 10 cigareta dnevno (N=814)	n	286	376	152
	%	35,1	46,2	18,7

Tablica 3b
Procjena rizika od pušenja

ČESTINA PUŠENJA		Ne riskiraju	Malo riskiraju	Umjereno riskiraju	Jako riskiraju
Puše povremeno (N=870)	n	199	358	246	67
	%	22,9	41,1	28,3	7,7
Puše 1 ili više kutija dnevno (N=888)	n	42	81	207	558
	%	4,7	9,1	23,3	62,8

Tablica 3c
Epidemiološka procjena pušenja u adolescenata

	Procjena čestine (N=939)				
	Nijedan	Malo	Poneki	Većina	Svi
N	28	103	299	456	53
%	3,0	11,0	31,8	48,6	5,6

Podaci u tablicama 3a, 3b i 3c upućuju na zaključak da su stavovi adolescenata prema povremenom pušenju vrlo liberalni, dok su prema stalnom pušenju nešto kritičniji. S takvim stavovima usklađena je i njihova epidemiološka procjena.

4.3. Povezanost pušačkih navika, stavova prema pušenju i epidemiološke procjene sa spolom, dobi i školskim navikama adolescenata

Rezultati korelacijske analize (r) varijabli koje se odnose na pušačke navike s varijablama spola, dobi, školskim uspjehom i nekim školskim navikama prikazani su u tablici 4.

Tablica 4

Korelacije između pušačkih navika, stavova prema pušenju i epidemiološke procjene sa spolom, dobi, školskim uspjehom i nekim školskim navikama

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
SPOL	-0,09**	-0,09**	0,05	0,02	0,12**	-0,10**	-0,01	0,11**	0,01
DOB	0,08**	0,14**	0,14**	0,12**	0,00	0,06	-0,03	-0,08*	0,08**
Školski uspjeh	-0,25**	-0,28**	-0,19**	-0,26**	-0,03	-0,23**	0,01	0,15**	-0,27**
Izostanak zbog bolesti	0,14**	0,17**	0,04	0,14**	0,03	0,09**	0,01	0,05	0,11**
Izostanak zbog "markiranja"	0,32**	0,38**	0,17**	0,29**	0,10**	0,26**	-0,12**	-0,20**	0,24**
Izostanak zbog drugog razloga	0,10**	0,14**	0,08	0,15**	0,04	0,08*	-0,07	-0,04	0,13**

Legenda:

- 1 – popužio(la) cigareta ukupno do sada
- 2 – popužio(la) cigareta u zadnjih mjesec dana
- 3 – popužio prvu cigaretu
- 4 – počeo pušiti 1 cigaretu dnevno
- 5 – odobravanje povremenog pušenja
- 6 – odobravanje pušenja više od kutije cigareta dnevno
- 7 – procjena rizika ako puše povremeno
- 8 – procjena rizika ako puše više od kutije cigareta
- 9 – epidemiološka procjena pušenja

Rezultati pokazuju da je spol značajno povezan s pušačkim navikama i stavovima prema pušenju. Pri tome muški ispitanici puše više cigareta i više odobravaju pušenje 10 ili više cigareta dnevno. S druge strane, ženski ispitanici više odobravaju povremeno pušenje cigareta i više od muškaraca misle da se ljudi izlažu zdravstvenom riziku ako puše jednu ili više kutija cigareta dnevno.

Dob je značajno povezana s pušačkim navikama, procjenom rizika i epidemiološkom procjenom. Uočava se da stariji ispitanici više puše, ranije su počeli pušiti te više njihovih prijatelja puši. S druge strane mlađi ispitanici smatraju da je rizik veći ako ljudi puše jednu ili više kutija cigareta dnevno.

Školski uspjeh je značajno povezan s pušačkim navikama, stavovima prema pušenju, procjenom rizika i epidemiološkom procjenom. Pri tome bolji učenici manje puše, kasnije su počeli pušiti te manje njihovih prijatelja puši cigarete. Isto tako bolji učenici ocjenjuju većim rizikom ako ljudi puše jednu ili više kutija cigareta dnevno.

Izostanak iz škole zbog bolesti značajno je i pozitivno povezan s pušačkim navikama, stavovima prema pušenju i epidemiološkom procjenom. Rezultati upućuju na to da što učenik više izostaje zbog bolesti, to je više pušio, ranije je počeo pušiti svaki dan barem jednu cigaretu, više odobrava pušenje te procjenjuje da više njegovih prijatelja puši.

Izostanak iz škole zbog "markiranja" značajno je povezan sa svim varijablama pušačkih navika, stavova prema pušenju i epidemiološke procjene pušenja.

Drugim riječima, što više učenik izostaje zbog "markiranja", više puši, ranije je počeo pušiti, više odobrava pušenje, ima više prijatelja pušača i rizik od pušenja procjenjuje manjim.

Izostanak iz škole zbog drugih razloga značajno je povezan s pušačkim navikama, stavovima prema pušenju i epidemiološkom procjenom. To znači da što je više učenik izostajao iz škole zbog nekih drugih razloga, više puši, ranije je počeo pušiti svaki dan jednu cigaretu, više odobrava pušenje 10 ili više cigareta dnevno te više njegovih prijatelja puši.

4.4. Navike u slobodnom vremenu ispitanika

U tablici 5a i 5b prikazane su neke od navika adolescenata u slobodnom vremenu.

Tablica 5a

Navike adolescenata u slobodnom vremenu (N = 953)

Odgovori u %	Nikada	Ponekad godišnje	1-2 puta mjesečno	1 ili više puta tjedno	Skoro svaki dan
Vožnja mopedom	51,7	29,0	7,5	6,4	5,5
Igra na automatima	85,1	11,6	1,8	1,0	0,4
Igra na kompjutoru	18,6	26,2	20,5	19,9	14,7
Čitanje knjiga iz zabave	21,0	31,3	25,3	12,5	10,0
Izlasci na večer, disko, kafić, tulum	13,1	16,9	23,0	34,9	12,1
Hobi kao crtanje, pisanje, pjevanje	35,9	10,5	13,5	17,4	22,7

Tablica 5b

Slobodno vrijeme adolescenata i gledanje televizije (N = 953)

Odgovor	%
Ne gledam uopće	0,7
Pola sata ili manje	3,6
Oko 1 sat	11,4
Oko 2 sata	18,0
Oko 3 sata	26,7
Oko 4 sata	19,9
5 ili više sati	19,7

Bez dvojbe, gledanje TV programa najrašireniji je način na koji ispitanici provode slobodno vrijeme. Vjerojatno je to i način na koji se utroši najviše slobodnog vremena, jer gotovo 40% učenika prosječno dnevno sjedi pred TV ekranom 4 ili više sati. Pozitivnim se može ocijeniti podatak da se svega oko 3% učenika više od jednom mjesečno igra na automatima. Oko 55% ih najmanje jednom mjesečno koristi računalo za igru. Ispod 50% ih običava jednom ili više od toga čitati knjige, oko 20% se jednom ili više puta mjesečno zabavlja vozeći moped, nikakvim se posebnim hobbijem ne bavi oko 36% učenika. U odnosu na dob (15 god.) visok postotak njih izlazi na večer više od jednom mjesečno, a gotovo svakodnevno čak 23%. Pozitivnim se može ocijeniti interes mladih za bavljenjem sportskim aktivnostima. Oko 65% se na taj način zabavlja jednom ili više puta tjedno, dok se uopće ne bavi nikakvim fizičkim aktivnostima toga tipa ili to učini koji puta godišnje 26% ispitanika.

4.5. Povezanost navika u slobodnom vremenu s pušačkim navikama, stavovima prema pušenju i epidemiološkim procjenama

Tablica 6

Korelacije navika u slobodnom vremenu s pušačkim navikama, stavovima prema pušenju i epidemiološkim procjenama

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Vožnja mopedom	0,25**	0,25**	0,16**	0,21**	0,10**	0,23**	-0,06	-0,13**	0,22**
Igra na automatima	0,14**	0,11**	0,09**	0,14**	0,03	0,08*	-0,03	0,05	0,10**
Igra na kompjuteru	0,01	-0,02	0,03	-0,01	0,03	0,04	-0,00	0,01	-0,03
Bavljenje sportom	-0,09**	-0,11**	-0,01	-0,12**	-0,08*	-0,08*	0,04	0,01	-0,09**
Čitanje knjiga iz zabave	-0,11**	-0,12**	-0,11**	-0,14**	0,03	-0,13**	0,03	0,09**	-0,05
Izlasci na večer	0,44**	0,42**	0,28**	0,40**	0,25**	0,37**	-0,18**	-0,17**	0,30**
Drugi hobiji	-0,07*	-0,06	-0,05	-0,04	-0,05	-0,10**	0,02	0,05	-0,05

Legenda:

- 1 – popušio(la) cigareta ukupno do sada
- 2 – popušio(la) cigareta u zadnjih mjesec dana
- 3 – popušio prvu cigaretu
- 4 – počeo pušiti 1 cigaretu dnevno
- 5 – odobravanje povremenog pušenja
- 6 – odobravanje pušenja više od kutije cigareta dnevno
- 7 – procjena rizika ako puše povremeno
- 8 – procjena rizika ako puše više od kutije cigareta
- 9 – epidemiološka procjena pušenja

Rezultati pokazuju da je navika vožnje na mopedu značajno pozitivno povezana s pušačkim navikama, stavovima prema pušenju i epidemiološkim procjenama. Što se više učenik vozi na mopedu, više puši, ranije je počeo pušiti, više odobrava pušenje, više njegovih prijatelja puši, a drži da je rizik od pušenja manji.

Isti trend pokazuju i povezanosti navike igranja na automatima s pušačkim navikama, stavovima prema pušenju i epidemiološkim procjenama.

Navika igranja igara na računalu nije pokazala nijednu značajnu korelaciju s ciljanim varijablama, što znači da nema povezanosti između igranja igara na računalu i pušačkih navika, stavova prema pušenju i epidemiološke procjene rizika od pušenja.

Aktivno sudjelovanje u sportu, atletici ili tjelovježbi značajno je i negativno povezano s pušačkim navikama, stavovima prema pušenju i epidemiološkom procjenom, što upućuje na to da što se učenik više bavi sportom, manje puši, kasnije je počeo pušiti jednu cigaretu svaki dan, manje odobrava pušenje te manje njegovih prijatelja puši.

Čitanje knjiga radi zabave značajno je negativno povezano s pušačkim navikama i stavovima prema pušenju, što upućuje na to da što više učenik čita radi zabave, manje puši, kasnije je počeo pušiti te manje odobrava pušenje 10 ili više cigareta dnevno. Pozitivna značajna korelacija ove varijable s procjenom rizika od pušenja znači da što više učenik čita, više misli da ljudi riskiraju ako puše jednu ili više cigareta dnevno.

Izlasci na večer s prijateljima značajno su pozitivno povezani s pušačkim navikama, stavovima prema pušenju i epidemiološkom procjenom, što znači da što više učenik izlazi na večer, više puši, ranije je počeo pušiti, više odobrava pušenje te više njegovih prijatelja puši. Negativna povezanost ove varijable s epidemiološkom procjenom znači da što više učenik izlazi na večer, smatra rizik od pušenja manjim. Ovdje je potrebno napomenuti da je povezanost između izlazaka na večer i pušačkih navika, stavova prema pušenju i epidemiološke procjene o pušenju najveća u odnosu na druge kriterijske varijable.

Bavljenje nekim drugim hobiem značajno je negativno povezano s pušačkim navikama i stavovima prema pušenju, što znači da je učenik koji se bavi nekim hobiem do sada popužio manje cigareta te manje odobrava pušenje 10 ili više cigareta dnevno.

Tablica 7

Povezanost gledanja TV-a s pušačkim navikama, stavovima prema pušenju i epidemiološkim procjenama pušenja u okolini

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Gledanje TV	0,12**	0,11**	0,11**	0,11**	0,10**	0,12**	-0,07*	-0,10**	0,12**

Legenda:

- 1 – popužio(la) cigareta ukupno do sada
- 2 – popužio(la) cigareta u zadnjih mjesec dana
- 3 – popužio prvu cigaretu
- 4 – počeo pušiti 1 cigaretu dnevno
- 5 – odobravanje povremenog pušenja
- 6 – odobravanje pušenja više od kutije cigareta dnevno
- 7 – procjena rizika ako puše povremeno
- 8 – procjena rizika ako puše više od kutije cigareta
- 9 – epidemiološka procjena pušenja

Rezultati prikazani u tablici 7 upućuju na zaključak da što više učenik gleda televiziju, više puši, ranije je počeo pušiti, više odobrava pušenje te više njegovih prijatelja puši, a rizik od pušenja smatra manjim.

4.6. Odnos obrazovne razine i pušačkih navika roditelja s pušačkim navikama ispitanika

Tablica 8

Korelacije obrazovne razine i pušačkih navika roditelja s pušačkim navikama, stavovima prema pušenju i epidemiološkom procjenom pušenja

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Obrazovanje oca	0,02	0,00	-0,04	-0,01	0,07*	0,01	0,00	0,03	-0,02
Obrazovanje majke	-0,01	-0,03	-0,05	-0,05	0,02	0,02	0,02	0,08*	-0,05
Pušačke navike oca (A)	-0,02	0,01	-0,01	-0,00	-0,02	0,05	0,02	-0,03	0,02
Pušačke navike oca (B)	-0,07*	-0,02	-0,05	-0,06	0,02	0,01	0,03	-0,00	-0,02
Pušačke navike oca (C)	-0,08*	-0,13**	-0,02	-0,09*	-0,03	-0,11**	0,00	0,00	-0,04
Pušačke navike majke (A)	0,03	0,08*	-0,01	0,05	0,05	,09*	0,04	-0,06	0,09**
Pušačke navike majke (B)	-0,09**	-0,05	-0,07	-0,08*	-0,09**	-0,03	0,04	-0,01	-0,02
Pušačke navike majke (C)	-0,10**	-0,16**	-0,01	-0,11**	-0,02	-0,11**	0,02	0,04	-0,13**

Legenda:

- 1 – popužio(la) cigareta ukupno do sada
- 2 – popužio(la) cigareta u zadnjih mjesec dana
- 3 – popužio prvu cigaretu
- 4 – počeo pušiti 1 cigaretu dnevno
- 5 – odobravanje povremenog pušenja
- 6 – odobravanje pušenja više od kutije cigareta dnevno
- 7 – procjena rizika ako puše povremeno
- 8 – procjena rizika ako puše više od kutije cigareta
- 9 – epidemiološka procjena pušenja

Obrazovna razina oca jedino je (blago) značajno povezana s povremenim pušenjem cigareta, no uglavnom se može reći da nema značajne povezanosti između obrazovne razine oca i pušačkih navika, stavova prema pušenju i epidemiološke procjene učenika.

Obrazovna razina majke slično je povezana s kriterijskim varijablama kao i obrazovna razina oca – jedino je blago pozitivno povezana s procjenom rizika od pušenja jedne ili više kutija cigareta dnevno. Drugim riječima može se reći da nema značajne povezanosti između obrazovne razine majke i pušačkih navika, stavova prema pušenju i epidemiološke procjene učenika.

Korelacije iz tablice 8 pokazuju da nema značajne povezanosti između procjene je li otac ikada bio pušač s pušačkim navikama, stavovima prema pušenju i epidemiološkom procjenom učenika.

Varijabla očevo pušenja manje od kutije cigareta dnevno pokazala je jedinu (blagu) negativnu značajnu korelaciju s pušačkim navikama. Može se, također, na temelju rezultata iz tablice 8, reći da nema značajne povezanosti između procjene puši li otac manje od kutije cigareta dnevno i pušačkih navika, stavova prema pušenju i epidemiološke procjene učenika.

4.7. Odnos između vrste škole koju ispitanik pohađa i pušačkih navika, stavova prema pušenju i epidemiološkim procjenama

Tablica 9
Analiza varijance srednje škole i pušačkih navika

Škola	Pušačke navike											
	1			2			3			4		
	M	F	p	M	F	p	M	F	p	M	F	p
Gimnazija	2,92			1,48			3,73			1,57		
4 godine srednje škole	3,87	18,46	0.01	2,23	28,1	0.01	3,92	2,62	0.73	1,09	23,72	0.01
3 godine srednje škole	4,12			2,72			3,94			2,65		

Legenda:

1 – popužio(la) cigareta ukupno do sada; 2 – popužio(la) cigareta u zadnjih mjesec dana

3 – popužio prvu cigaretu; 4 – počeo pušiti 1 cigaretu dnevno

Analiza varijance pokazuje da postoje statistički značajne razlike između vrste škole i svih promatranih varijabli koje se odnose na pušenje osim varijable koja se odnosi na pušenje prve cigarete. Srednje vrijednosti rezultata pokazuju da učenici srednjih trogodišnjih i četverogodišnjih škola imaju razvijenije pušačke navike, pozitivnije stavove prema pušenju i veće epidemiološke procjene, s tim da učenici trogodišnje srednje škole u tom smjeru pokazuju najveće rezultate.

Tablica 10
Analiza varijance stavova prema pušenju adolescenata u odnosu na vrstu škole koju pohađaju (gimnazija, četverogodišnja srednja strukovna škola i trogodišnja srednja industrijska i obrtnička škola)

Škola	Stavovi prema pušenju											
	1			2			3			4		
	M	F	p	M	F	p	M	F	p	M	F	p
Gimnazija	2,69			1,96			3,73			1,57		
4 godine srednje škole	2,73	0,45	0.64	2,19	18,43	0.01	2,20	0,18	0.84	3,42	12,71	0.01
3 godine srednje škole	2,71			2,36			2,18			3,25		

1 – odobravanje povremenog pušenja; 2 – odobravanje pušenja više od kutije cigareta dnevno

3 – procjena rizika ako puše povremeno; 4 – procjena rizika ako puše više od kutije cigareta

Analiza varijance pokazuje da postoje značajne razlike između gimnazijalaca, učenika četverogodišnjih srednjih škola i trogodišnjih srednjih škola u odnosu na varijablu odobravanja pušenja, i to između svih grupa, a slijed vrijednosti aritmetičkih sredina pokazuje da učenici trogodišnjih srednjih škola najviše odobravaju pušenje 10 ili više cigareta dnevno, četverogodišnjih srednjih škola nešto manje, a gimnazijalci najmanje.

Isto tako postoje značajne razlike između gimnazijalaca, učenika četverogodišnjih srednjih škola i učenika trogodišnjih srednjih škola u odnosu na varijablu procjene rizika od pušenja, a Scheffeov test pokazuje da su razlike značajne između gimnazijalaca i učenika četverogodišnjih srednjih škola te između gimnazijalaca i učenika trogodišnjih srednjih škola, dok razlika između učenika četvero- i trogodišnjih srednjih škola nije značajna. Veličina aritmetičke sredine pokazuje da rizik od pušenja jedne ili više kutija cigareta dnevno najvećim procjenjuju gimnazijalci, zatim učenici četverogodišnjih srednjih škola, a najmanjim učenici trogodišnjih srednjih škola.

Nema velike razlike između grupa u odnosu na ostale varijable.

Tablica 11

Analiza varijance epidemioloških procjena adolescenata u odnosu na vrstu škole koju pohađaju (gimnazija, četverogodišnja srednja strukovna škola i trogodišnja srednja industrijska i obrtnička škola)

Škola	Aritm. sredina	F-omjer	Značajnost
Gimnazija	3,07		
Četverogodišnja srednja škola	3,47	40,84	0,01
Trogodišnja srednja škola	3,73		

Analiza varijance pokazuje da postoje značajne razlike između gimnazijalaca, učenika četverogodišnjih srednjih škola i učenika trogodišnjih srednjih škola, i to između svih grupa, a vrijednosti aritmetičkih sredina pokazuju da učenici trogodišnjih srednjih škola najviše procjenjuju da njihovi prijatelji puše, učenici četverogodišnjih srednjih škola nešto manje, a gimnazijalci najmanje.

5. RASPRAVA

5.1 Pojavnost pušačke navike ispitanikâ

Prema istraživanju koje je još 1967. provedeno u Zagrebu (Prebeg, 1967) ustanovljeno je da je tada pušilo 41% učenika i 11% učenica zagrebačkih gimnazija. Istraživanjem koje je provedeno 1969.-1972. (Kulčar i sur., 1971) ustanovljeno je da je u to vrijeme u populaciji muškaraca starijih od 20 god. u Hrvatskoj bilo nešto više od 45% pušača. Anketom provedenom među stu-

dentima upisanim 1979. god. na Sveučilište u Zagrebu ustanovljeno je da puši 41% studenata i 35% studentica (Javornik, 1981; Hudolin i sur., 1984). Anketiranjem studenata 3., 7. i 9. semestra ustanovljeno je pušenje kod 39,5% muškaraca i 38% žena. Anketom provedenom u Zagrebu 1982. god. (Sakoman, 1984) ustanovljena je pušačka navika (pušenje više od 5 cigareta dnevno) kod 18,2% učenika drugih razreda, dok je u odnosu na spol, bez obzira na to u koji razred polaze, pušačku naviku potvrdilo 37,5% učenika i 35% učenica. Isti uzorak ispitanika odgovorio je da puši 48% očeva i 28,5% majki. To je istraživanje potvrdilo da je pušačka navika učestalija kod učenika koji pokazuju slabiji školski uspjeh te da učenici skloniji pušenju znatno češće konzumiraju i alkohol. Društvo vršnjaka pokazalo se kao najodgovornije za prihvaćanje pušačke navike.

Premda navedena istraživanja nisu bila provedena istom metodologijom te je upitna njihova komparabilnost, nedvojbeno se može potvrditi da je devedesetih godina došlo do prekomjernog porasta pušačke ovisnosti kod odraslih građana Zagreba, što potvrđuje podatak o 63,4% pušača muškaraca i 52,1% kod žena. Preliminarni rezultati paneuropskog istraživanja o učestalosti pušenja 15-godišnjaka, u koje su bile uključene i srednje i istočne europske države, pokazali su da je više adolescenata u Hrvatskoj nego što iznosi prosjek Europe potvrdno odgovorilo da je u životu probalo cigaretu (njih 69%, a u Europi 66%), dok je postotak onih koji su pušili posljednjih mjesec dana gotovo isti u Europi i Hrvatskoj, njih 31%. Zagrebački srednjoškolci prema ovom istraživanju puše nešto više od prosjeka za cijelu Hrvatsku, jer su odgovorili da su u posljednjih mjesec dana popušili najmanje jednu cigaretu u 33% slučajeva. Nešto manje od 20% ispitanika ukupnog uzorka izjavilo je da su prvu cigaretu zapalili s 11 ili manje godina. Uspoređujući pojavnost pušačke navike roditelja i ispitanika, može se zaključiti da obiteljski i školski odgoj, unatoč izrazito visokoj pojavnosti pušenja odraslih, uspiju znatan broj djece zaštititi od iskušavanja pušenja do dolaska u srednju školu. Tada se očito ti utjecaji naglo gube, a broj pušača se do konca adolescencije dalje povećava uz povećanje broja popušanih cigareta.

Ako usporedimo podatke o pojavnosti pušenja među srednjoškolcima u Zagrebu od 1966. do 1991. (Prebeg i sur., 1993) s podacima ovog istraživanja, možemo zaključiti da se u svega nekoliko godina (od 1991. do 1995.) posve promijenio epidemiološki trend, koji je do tog vremena izgledao vrlo povoljno. Dok je u istraživanju Prebega i suradnika (1993) među učenicima prvih odnosno drugih razreda srednjih škola bilo manje od 10% dnevnih pušača, prema našem istraživanju taj se broj u nepune 4 godine povećao na 24,5% (tablica 1); dakle povećanje je više nego 100%. To upućuje da su se ratne godine neposredno odrazile na mladež u smislu lakšeg prihvaćanja sredstava ovisnosti kao i drugih oblika visokorizičnog ponašanja (Sakoman, 1995). Uspoređujući podatke ovih dvaju istraživanja može se zaključiti da danas učenici prvih razreda odlučuju prihvatiti pušenje u onom postotku koji je prije rata izmjeren kod učenika završnih razreda. Vrlo je vjerojatno da je znatnom po-

rastu pušenja i kod odraslih pridonio rat protiv Hrvatske i sve frustracije koje prate stanovništvo u ovo vrijeme tranzicije. Mnoga istraživanja potvrdila su porast pušenja kao posljedicu porasta nezaposlenosti i povećanja socijalne nesigurnosti ljudi. (US-DHHS 1993a). U uvjetima rata i istodobnog pada hrvatske ekonomske moći, bilo je teško spriječiti nastojanja duhanske industrije da pokaže svoju velikodušnost slanjem velikih količina cigareta kao poklon našim ratnicima. To je za duhansku industriju bila dobra investicija. S druge strane, međutim, kampanja protiv pušenja kao i provođenje programa suzbijanja drugih ovisnosti započeli su u Hrvatskoj nekoliko godina prekasno. To može skupo stajati stanovništvo i u budućnosti, i to ne samo radi povećanja stopa obolijevanja zbog pušačkih bolesti već i ekonomski.

5.2 Stavovi prema pušenju

Poznata je činjenica da je mnogo jednostavnije početi s pušenjem nego prekinuti tu naviku. Na odluku o započinjanju s pušenjem umnogome utječu stavovi djece i mladeži o tom obliku ponašanja. Ovo je istraživanje jasno potvrdilo da mladi pokazuju značajnu tolerantnost prema povremenom pušenju, koje odobrava 80% ispitanika (tablica 3), dok pušenje 10 ili više cigareta odobrava 54% ispitanika. Mladi također u 64 % slučajeva izražavaju stav da je rizik umjerenog pušenja mali ili nikakav (tablica 8). U tome i jest zamka koja je odgovorna za činjenicu da je više od 50% naše odrasle populacije ovisno o duhanu i da svakodnevno "moraju" pušiti. Naime, početna eksperimentiranja pušenja duhana mladi ne smatraju problemom, jer zbog loše edukacije usvajaju stav da probati pušiti i pušiti povremeno ili umjerenom nije rizično. Pa ako nije rizično, zašto ne bi probali i time zadovoljili mladenačku znatiželju i niz drugih mogućih motiva? Ovisnost o nikotinu razvija se kao i sve druge ovisnosti kao jedan samopodržavajući proces, koji mladi nisu u stanju antcipirati. Nakon početnog eksperimentiranja uz socijalni pritisak vršnjaka-pušača da nastave pušiti, nakon ponavljanja tog iskustva, sve se jasnije osjećaju psihofarmakološki efekti nikotina koji u početku stimulira receptore osjetljive na acetilkolin (ACH) i oslobađanje epinefrina iz nadbubrežnih žlijezda, što dovodi do osjećaja boljeg mentalnog funkcioniranja i raspoloženja (Julien, 1992; Krog, 1991). Opća prihvaćenost pušačkog ponašanja, i u svezi s tim vrlo pozitivan i tolerantan društveni stav prema pušenju, pogoduju mladom čovjeku u donošenju odluke da nastavi s nečim što mu čini ugodu. Nakon što se razvije stanje ovisnosti osoba nastavlja pušiti jer više nije u stanju prekinuti to bez poteškoća. Tako je krug ovisnosti zatvoren.

U nekim drugim zemljama, kao npr. u SAD-u, pušenje je javno stigmatizirano kao rizičan, manje vrijedan i ekonomski neprihvatljiv oblik ponašanja. Prihvaćanje pušačke navike tumači se kao znak primitivizma i općenito lošeg društvenog statusa pojedinca. Među našim adolescentima se, međutim, pušenje prihvaća kao vrlo afirmativan oblik samopotvrđivanja. Zato ne čudi da je svega 3% ispitanika izjavilo da niti jedan njihov prijatelj ne puši, a da ih većina ili

svi puše izjavilo je čak 54,2% mladih. Ovakvi rezultati upućuju da u kreiranju preventivnih programa znatno veću pozornost treba pokloniti edukaciji kroz koju će što veći broj mladih prihvatiti stav kako je rizično probati, a još više nastavljati eksperimentirati s cigaretama zbog opasnosti razvoja stanja ovisnosti, pa se u tom kontekstu ne može podržavati koncept tzv. umjerene potrošnje, što je slučaj s pijenjem alkohola, koji je ipak mnogo manje adiktivna droga od nikotina.

5.3 Osobne karakteristike i pušačke navike

Korelacijskom analizom utvrđeno je da muški ispitanici češće puše, puše više cigareta na dan i više odobravaju pušenje od ženskih. U nekim su se zemljama pušačke navike u odnosu na spol izjednačile. U nas je posljednjih 20 godina zabilježen izrazito velik porast žena pušača i pušenje se sve više smatra odlikom neovisne, slobodne, suvremene žene. U mnogome taj trend valja pripisati moćnoj reklamnoj mašineriji duhanske industrije, ali i promijenjenoj poziciji žene u društvu.

Ovo je istraživanje potvrdilo da je školski uspjeh značajno povezan s pušačkom navikom i stavovima prema pušenju. Što je školski uspjeh bolji, manje je pušenja i stavovi prema pušenju su negativniji. Slični su i rezultati studije Johnsona i suradnika (1993). Slabiji školski uspjeh pod utjecajem je niza čimbenika i kao takav ne može biti korišten kao mehanizam adolescentova samopotvrđivanja. Tu se otvara prostor za neke druge mogućnosti, pa i pušenja duhana kao jednog od najraširenijih ali nezdravih i općenito loših načina da se adolescent učini "važnim" u očima vršnjaka. Da su ispitanici koji prihvaćaju pušačku naviku mnogo skloniji i drugim socijalno manje prihvatljivim ponašanjima te da su općenito slabije motivirani za školske obaveze, pa i zdravstveno ugroženiji, potvrđuje značajna povezanost između pušačkih navika i izostanka iz škole zbog bolesti, "markiranja" ili bilo kojeg drugog razloga.

5.4. Navike u slobodnom vremenu i pušenje

Pomoć mladima u organizaciji i kvalitetnom provođenju slobodnog vremena jedna je od najvažnijih točki Školskog preventivnog programa u okviru Nacionalne strategije suzbijanja ovisnosti u RH (Sakoman, 1995). Tablice 5a i 5b daju dobar pregled načina na koji naši petnaestogodišnjaci provode svoje slobodno vrijeme. Apsolutno je na prvom mjestu sjedenje pred TV ekranom. Taj izvor primanja informacija i utjecaja, svojim sadašnjim sadržajem očigledno ne pridonosi prihvaćanju zdravog stila življenja u mladima i, u okviru toga, odbacivanju štetnih navika. Čak 84% ispitanika prosječno dnevno provede pred TV-om 2 ili više sati. Razmjerno mali broj ispitanika radi zabave čita knjige jednom ili više puta mjesečno (ispod 50%), dok ih na večer izlazi u diskoteku, kafić ili na tulum češće od jednom mjesečno čak 70%. Naša mladež u tom smislu nema nikakvih zakonskih ograničenja i nije čudo da ih određeni sustavi u društvu

vješto koriste u svoje komercijalne svrhe. Interes za sportom još je uvijek dobar i jednom ili više put tjedno bavi se nekom sportskom aktivnosti oko 65% ispitanika. Igre na automatima (za novac) danas koristi razmjerno malo adolescenata, što je znak pozitivnog učinka propisa kojim je takav način zabave posljednjih godina postao teže dostupan djeci. Pitanje na koje smo tražili odgovor u ovom istraživanju jest kako pojedini načini provođenja slobodnog vremena mladih utječu na "zdravost" njihova stila življenja, a time i na prihvaćanje pušačke navike. U kojem odnosu pojedini načini na koje djeca provode svoje slobodno vrijeme utječu na zdrav stil njihova življenja, a time i na prihvaćanje pušačke navike? Istraživanje je pokazalo da postoji značajno pozitivna korelacija pušačke navike i pozitivnih stavova prema pušenju u mladima koji u slobodno vrijeme radi zabave preferiraju voziti moped (oblik rizičnijeg ponašanja), igrati na automatima, mnogo gledati TV, dok je – u odnosu na sve navedene mogućnosti – najveća povezanost ustanovljena između izlazaka na večer i učestalosti pušenja, stavova o pušenju kao i epidemiološke procjene pušača u krugu vršnjaka. Ispitanici koji preferiraju čitanje knjiga manje su skloni pušenju i imaju negativan stav prema toj navici. U istom smislu od svih ponuđenih mogućnosti izbor sporta kao načina zabave najpozitivnije se odrazio kao faktor zaštite mladih od rizičnosti pušačkog ponašanja. Varijabla igranja na računalu nije pokazala značajnu korelaciju s pušačkim ponašanjem dok se bavljenje nekim drugim hobijem odrazilo u smislu smanjenja prihvaćanja pušačke navike. Interkorelacije navika u slobodnom vremenu pokazale su da učenici skloniji sportu češće kao zabavu prihvaćaju čitanje knjiga i bavljenje nekim drugim hobijima, što u kombinaciji čini posebno dobru zaštitu u odnosu na prihvaćanje nezdravog stila življenja. S druge strane interkorelacije su pokazale i značajnu povezanost onih navika u slobodnom vremenu za koje se pojedinačno pokazalo da su u korelaciji s povećanim rizikom prihvaćanja pušačkog ponašanja, kao npr. izlasci na večer, igre na automatima, vožnja motorom i gledanje TV.

5.5 Obrazovna razina, pušačke navike roditelja i pušačke navike ispitanika

Obrazovna razina roditelja gotovo da i nema nikakve značajne povezanosti s pušačkim navikama djece. Isto tako pušačka navika oca, osim ako se radi o teškom pušaču (preko 20 cigareta na dan), nema značajne korelacije s pušenjem u djece. Pušačka navika majke značajno je ali slabo povezana s pušenjem u djece. Djeca majki koje više puše nešto su više i sama sklonija pušenju i imaju nešto pozitivnije stavove spram pušenja.

Ovi podaci pokazuju da početkom adolescencije, u vrijeme rješavanja separacijske krize i formiranja odraslog ego-identiteta adolescenata, mnogi roditelji nisu prihvaćeni kao objekt za identifikaciju. Bilo bi potrebno ispitati tko ih zamjenjuje u tom smislu, a sukladno teorijskim spoznajama, to su najvjerojatnije nešto stariji vršnjaci (tzv. "peer-grupe").

5.6 Pušačke navike ispitanika u odnosu na vrstu škole

Rezultati analize varijance pokazali su da postoji značajna razlika između gimnazijalaca, učenika 4-godišnje stručne škole i 3-godišnje stručne škole u odnosu na prihvaćanje pušačke navike, stavova prema pušenju kao i procjene broja prijatelja koji puše. Gimnazijalci spadaju u kategoriju mladeži koja ima veće aspiracije za nastavak (fakultetskog) obrazovanja i, prema već spomenutim istraživanjima, pod manjim su rizikom prihvaćanja pušačke navike od ostalih srednjoškolaca. Što su ambicije u odnosu na obrazovnu karijeru veće, to je izbor pušenja kao navike i ponašanja rjeđe. Pušenje je u razvijenom svijetu sve više obilježje društvenih slojeva lošijeg obrazovanja i sa slabijom pozicijom u društvu. U prilog tome govori i podatak da oko 27% učenika trogodišnje škole izjavljuje da puši više od 6 cigareta na dan, dok je to slučaj kod svega 7% učenika gimnazije (tablica 12).

Tablica 12

Pušenje u zadnjih 30 dana u odnosu na vrstu škole

Vrsta škole	uopće ne	manje od 1 tjedno	manje od 5 dnevno	6 i više dnevno
Gimnazija	82,2 %	5,8 %	5,4 %	6,61%
4 god. srednja škola	65,8%	4,1%	12,0%	18,1%
3 god. srednja škola	52,3%	7,1%	14,1%	26,6%

Na takvu razliku teško da bi utjecala razlika u kvaliteti pedagoškog rada s učenicima i provođenje školskih preventivnih programa u različitim vrstama škole, jer su ispitanici bili učenici prvih razreda i razmjerno su kratko vrijeme proveli u novoj sredini. No podaci upućuju da bi trebalo znatno pojačati preventivne programe u svim školama, a osobito u strukovnim.

Ako pušenje prihvatimo kao izraz slabije brige za osobno zdravlje a time i dug život, logično je zaključiti da mladi koji olako prihvaćaju pušenje žive slabiju kvalitetu života, vide slabiju perspektivu u budućnosti, pa je i njihova motivacija da izbjegavaju rizične i za zdravlje ugrožavajuće oblike ponašanja manja. Takvo psihološko stanje koje u mnogome utječe i na temeljnu "životnu filozofiju" najsnažnije je pod utjecajem kvalitete obiteljskog života i odgojnog pristupa roditelja, škole i medija u razdoblju prije adolescencije.

Ovo je istraživanje pokazalo da se usmjeravanjem djece i poticanjem da se bave fizičkim, rekreativnim, sportskim aktivnostima može znatno umanjiti rizik prihvaćanja nezdravog stila življenja. Velik dio hrvatske mladeži još uvijek ima interes za bavljenje sportom i druženjem kroz sport. U urbanim bi sredinama trebalo osigurati dovoljno kvalitetnog, lako dostupnog prostora za takvu namjenu. Čitanje knjiga radi zabave gubi na cijeni, sve se više "konzumira" ponuđeni sadržaj s ekrana (TV i PC). Međutim, poruke iz tog najmoćnijeg medija

očigledno ne utječu na adolescente u smislu njihova opredjeljenja za zdravi, nerizični stil življenja. Posve suprotno, što više sjede pred TV-om, skloniji su pušenju.

Omogućavanje ranog, nekontroliranog i vremenski neograničenog izlaženja adolescenata na mjesta zabave (kafić, disko i sl.) izrazilo se nepovoljno odražava na kvalitetu njihova odrastanja i formiranje stavova o prihvaćanju pušačkih navika. Posljedice i rizici od razvoja ovisnosti veće su što je adolescent mlađi u vrijeme kada počinje izlaziti s prijateljima. To vrijeme kroz koje se rješava separacija od roditeljske kontrole u mnogih je prekratko, a i premladi su da bi shvatili da ulaze pod kontrolu onih koji ih nametanjem svog sustava vrijednosti (hedonističke životne orijentacije) žele komercijalno iskoristiti. Za značajan, i u budućnosti sve veći dio, naše mladeži obitelj će biti sve slabije utjecajna okolina za odgoj. Pitanje je hoće li, i u kojoj mjeri, društvena zajednica biti u stanju štiti interese mladeži kroz ponuđene preventivne programe i omogućavanje kvalitetnog provođenja slobodnog vremena te sveukupnu brigu za što kvalitetnije življenje djece. U tom kontekstu trebalo bi mnogo razboritije pristupiti pokretanju inicijative i za izradu Zakona o zaštiti mladeži.

6. ZAKLJUČCI

1. Od početka rata do sada ne samo da je zaustavljen pad pojavnosti pušačke navike u adolescenata već se dogodio značajan porast, tako da je među učenicima prvih razreda srednjih škola u Zagrebu 24% "svakodnevnih pušača".
2. Obitelj i pušačke navike roditelja nemaju značajnog utjecaja na pušačko ponašanje adolescenata. Pušenje je, kao vrlo raširena i od društva široko tolerirana pojava, najjednostavniji ponuđeni način kojim adolescent u krugu vršnjaka stvara privid svoje odraslosti.
3. Zbog nekvalitetnih programa prevencije, mladi povremeno "umjereno" pušenje ne procjenjuju osobito rizičnim ponašanjem pa olako započinju s eksperimentiranjem, ne znajući da se o nikotinu vrlo brzo stvara ovisnost.
4. Prihvaćanje pušačke navike snažno je povezano s učenikovim izvršavanjem školskih obveza. Što je slabija motivacija učenika da načine obrazovnu karijeru, što slabije uče i više izostaju s nastave, rizik pušačkog ponašanja je veći.
5. Kvalitetna organizacija slobodnog vremena učenika ima snažan utjecaj na oblikovanje stila življenja. Pritom se ponajprije misli na rekreativno bavljenje sportom, čitanje knjiga i bavljenje drugim hobijima. Rano izlaženje, gledanje TV-a, igranje na automatu, visoko su povezani s ranim prihvaćanjem pušačke navike.

6. Utjecaj obitelji na odgoj djece u sve većem postotku i sve ranije slabi, pa je to razlog više da se poboljšavanjem pristupa prevenciji te nizom društveno organiziranih mjera za poboljšanje kvalitete života mladih štite njihovi dugoročni interesi od izloženosti sustavu vrijednosti i negativnim stranama suvremenog potrošačkog društva.

LITERATURA

Biglan, A., Weissman, W., i Severson, J. (1985) Coping with social influences to smoke. In *Coping i Substance Use*, Eds. S. Shiffman & T.A. Wills, Orlio, Florida: Academic Press

Blum, K. (1984). *Handbook of abuseable drugs*. New York: Gardner Press.

Botvin, G.J., Baker, E., Renick, N.L., Filazzola, A.D., & Botvin, E.M. (1984). A cognitive-behavioral approach to substance abuse prevention. *Addict. Behav.*, 9:137-147.

Buisman, W.R. (1995) *Drug education: Programmes & Methodology. An interview of Opportunities for Drug Prevention*. UNESCO.

Gilchrist, L.D., Schinke, S.P., Bobo, J.K., Snow, W.H. (1986) Self-control skills for preventing smoking. *Addict. Behav.*, 11:169-174.

Gordon, N.P. (1986) Never smokers, triers & current smokers: Three distinct target groups for school-based anti-smoking programs. *Health Educ. Q.*, 13:163-180.

Hudolin, V., Javornik, N., Sakoman, S. (1984) Raširenost i karakteristike pušenja duhana studentske omladine. *Sigurnost* 1:15-28.

Hughes, I.R., Girst, S.W., Pchacek, T.F. (1987) Prevalence of Tobacco dependence and withdrawal. *American Journal of Psychiatry*, 144: 205-208.

Javornik, N. (1980) Pušenje 8000 studenata upisanih na prvu godinu studija Sveučilišta u Zagrebu. *Magistarski rad*. Klinika za neurologiju, psihijatriju, alkoholologiju i druge ovisnosti. K.B. "Dr. M. Stojanović". Zagreb.

Johnston, L.D., O' Malley, P.M., Bachman, J.G. (1993) *National survey results on drug use from monitoring the study, 1975-1992*. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office

Jones, R.T. (1987) Tobacco dependence. In H.Y. Meltzer (Ed.) *Psychopharmacology : The third generation of progress (1589-1595)* New York: Raven Press.

Julien, R.M. (1992) *A primer of drug action* (6th edition). New York: W.H. Freeman & Co.

Krogh, D. (1991) *Smoking: The artificial passion*. New York: W.H. Freeman & Co.

Kulčar, Ž., Croceti, M.G., Lemkau, P.V., Kesić, B. (1971) Selected Aspects of the Epidemiology of Psychosis in Croatia: II Pilot Studies on Communities, *Amer. Journ. Epid.* Vol. 94,2: 110-125.

Lo, S.K., Blaze-Temple, D., Binns, C.W., Owendene, C. (1993) *Adolescent Cigarette Consumption: The influence of Attitudes and Peer Drug Use*. Vol.28, 14:

Maisto, S.A., Galizio, M., Connors, G.J. (1995) *Drug Use and Abuse*. The Harcourt Press. Holt, Rinehart i Winston, Inc.

Miller, N.S., Cocores, J.A., Belkin, B. (1991) Nicotine dependence: diagnosis, chemistry i pharmacological treatments. *Annals of Clinical Psychiatry*. 3: 47-53.

Mosbach, P., Levanthal, H. (1988) Peer group identification i smoking: implications for intervention. *J. Abnorm. Psychol.*, 97: 238-245.

Pentz, M. (1985) Social competence i self-efficacy as determinants of substance use in adolescents. In: S. Shiffman i T.A. Wills, (eds.), *Coping & Substance Abuse*, Florida: Academic press.

Pierce, J.P., Gilpin, E., Burns, D.M. (1991) Does Tobacco advertising target young people to start smoking? *Journ. of Am. Med. Assot.* 266: 3154-3158.

Pirie, P.L., Thompson, S.J., Mann, S.L., Peterson, A.V., Murray, D.M., Flay, B.R., Best, J.A., (1989) Tracking & attrition in longitudinal school-based smoking prevention research. *Prev. Med.*, 18:249-256.

Prebeg, Ž., Počekaj, A., Lešić, M., Vragović-Košutić, A. (1993) Trends in smoking in Croatia. *Croat. Med. Journ.* (34) 3: 251-256.

Prebeg, Ž. (1967) Problem pušenja kod zagrebačke gimnazijske omladine. *Magjstarski rad. Škola narodnog zdravlja.* Zagreb.

Rooper, W.L., (1991) Making smoking prevention a reality. *Journ. of the Am. Med. Assot.* 266: 3188-3189.

Sakoman, S. (1984) Raširenost i karakteristike pušenja duhana među školskom omladinom. *Sigurnost* 1:29-35.

Sakoman, S. (1995) *Doktore, je li istina da trava čisti pluća.* Sysprint. Zagreb.

Smith, E.A., Caldwell, L.L. (1989) the perceived quality of leisure experiences among smoking and non-smoking adolescents. *J. Early Adolesc.*, 9:153-162.

Thompson, E.L. (1978) Smoking education programs, 1960-1976. *Am.J.Pub. Health*, 68:250-257.

Tobler, N. (1986) Meta-analysis of 143 Adolescent Drug prevention Programmes: quantitative outcome results of programme participants compared to a control group. *Journ. of Drug Issues.* 16 (4) 537-567

U.S. Department of Health and Human Services. (1987) *The health consequences of smoking. Nicotine addiction. A report of the Surgeon General.* Washington, D.C.: US Public Health service.

U.S. Department of Health and Human Services. (1993a) *National Household Survey on Drug Abuse: Highlights 1991.* Washington, D.C.: Substance Abuse and Mental Health Service Administration.

WHO (1975) Smoking and its effects on health. Report of a WHO Expert Comitee. *Technical Report Series 568.* WHO Geneva.

SMOKING HABITS OF ZAGREB SECONDARY SCHOOL STUDENTS

Slavko Sakoman

"Sestre milosrdnice" Clinical Hospital, Zagreb

Marina Kuzman

Croatian Institute for Public Health, Zagreb

Vlado Šakić

Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb

The investigation has been conducted on a representative sample of Zagreb's secondary schools in their first classes (N=958), their average age being 15.6 years. In 1995 a poll took place which explored the extent of people's smoking habits, their attitudes against smoking, as well as the possible influence of the way they spend their free time on the acceptance of tobacco smoking. Results pointed out that in the last month of school there was 24.5% of those who smoked one or more cigarettes each day. Their parents are smokers in about 60% of the cases (fathers 63%, mothers 52%), but smoking behaviour within the family is not statistically significantly bound with the smoking behaviour of youths. Students who spend less time studying, those who choose the kind of school that does not indicate their orientation towards an educational career, and especially those who skip classes, smoke quite often, more in quantity and begin their bad habit earlier. Students who spend their free time watching TV, going "out", playing at "game-machines" or riding motor bikes, are under a considerably higher risk of accepting the smoking habit, while those who spend more time studying, doing sports, reading books or pursuing other hobbies are under a much lower risk. It is advisable to significantly increase the promotion of quality preventive programmes in schools, as well as organise a series of social measures in order to protect the interests and health of young people.

RAUCHGEWOHNHEITEN UNTER ZAGREBER MITTELSCHÜLERN

Slavko Sakoman

Klinikum "Sestre milosrdnice", Zagreb

Marina Kuzman

Kroatisches Institut für Gesundheitswesen, Zagreb

Vlado Šakić

Ivo-Pilar-Institut für Gesellschaftswissenschaften, Zagreb

In einer repräsentativen Gruppe von Schülern des 9. Schuljahrs aus verschiedenen Zagreber Mittelschulen (N = 958), die im Durchschnitt 15,6 Jahre alt waren, wurde 1995 eine Umfrage durchgeführt, mit der die Verbreitung des Rauchens, ferner die Einstellung der Schüler zum Rauchen sowie die mögliche Wechselwirkung zwischen der Art der Freizeitgestaltung und dem Griff zur Zigarette ermittelt werden sollten. Die Untersuchung ergab, daß 24,5% der Befragten in dem vor der Umfrage liegenden Zeitraum von einem Monat jeden Tag eine oder mehr Zigaretten geraucht hatten. In etwa 60% der Fälle waren die Eltern dieser Jugendlichen selbst Raucher (63% der Väter, 52% der Mütter), doch sind die Rauchgewohnheiten innerhalb der Familie nicht ausschlaggebend für die Rauchgewohnheiten der Kinder. Wesentlich häufiger, mehr und früher rauchen Schüler, die einen geringeren Lernerfolg erzielen oder eine Mittelschule besuchen, die das Anstreben einer akademischen Laufbahn nicht vermuten läßt, vor allem aber jene Schüler, die den Unterricht schwänzen. Diejenigen unter den Befragten, die in der Freizeit vor dem Fernseher sitzen, ausgehen, an Spielautomaten spielen und Motorrad fahren, sind eher in Gefahr, sich das Rauchen anzugewöhnen, als Jugendliche, die besser lernen, Sport treiben, Bücher lesen oder andere Hobbys haben. Es ist daher notwendig, bessere Schulprogramme zur Prävention anzubieten und gesellschaftliche Maßnahmen zu ergreifen, um die Interessen und die Gesundheit der Jugendlichen zu schützen.